

УДК 811.111'255

ТЕКСТОТВІРНА ФУНКЦІЯ АНГЛІЙСЬКОГО АРТИКЛЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Загородня Л. З.

Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена виявленню артиклевих функцій, що потребують відтворення в англо-українських та англо-російських перекладах художніх творів. Провівши аналіз наявних теоретичних поглядів щодо передачі значень артикля, автор робить висновок, що підбір лінгвістичних засобів під час перекладу спрямований на передачу текстотвірної функції артикля.

Ключові слова: англійський артикль, текстотвірна функція, референція, граматичний аспект референції, «референційний конфлікт».

Загородня Л. З. Тексторганизующая функция английского артикля как проблема перевода. Статья посвящена обнаружению артиклевых функций, требующих воспроизведения в англо-украинских и англо-русских переводах художественных произведений. Проведя анализ существующих теоретических взглядов о передаче значений артикля, автор делает вывод, что поиск лингвистических средств при переводе направлен на передачу тексторганизующей функции английского артикля.

Ключевые слова: английский артикль, тексторганизующая функция, референция, грамматический аспект референции, «референциальный конфликт».

Zagorodna L. Z. Coherent function of English articles as a translation problem. This article deals with theoretical aspects of rendering the meaning of English articles into the Ukrainian and Russian languages. The author has attempted to investigate functions of English articles that need rendering while translating literary works into Ukrainian and Russian. Thus, having analyzed common theoretical views upon the methods of transferring meaning of English articles, the author concludes that it is coherent function that needs to be rendered.

Key words: English article, coherent function of English article, reference, grammatical aspect of reference, referential conflict.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо, одним із найуживаніших актуалізаторів англійської мови є артикль. Згаданий граматичний елемент не має відповідника в українській та російській мовах, тому він становить значний перекладацький інтерес. Згідно з концепцією сучасної теорії перекладу слід говорити не про переклад англійського артикля як граматичного елементу, а про передачу його функцій, які у цільовій мові можуть бути виражені за допомогою інших засобів [2, 6–9]. Проте, перед тим, як відшукувати способи передавання артиклевого значення при перекладі українською та російською мовами, потрібно, насамперед, виявити ті функції артикля, які слід відтворити у цільовому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Артиклю як граматичному елементу англійської мови присвячено чимало лінгвістичних праць. Мовознавці розглядають його в різних аспектах: комунікативному (у межах теорії актуального членування висловлювання) [17; 18], когнітивному (відображення предметів і явищ об'єктивного світу і пов'язаних з ним процесом абстракції / конкретизації) [6]; експресивно-стилістичному [14]. Значення і функції артикля досліджуються у межах теорії дейксису, відповідно до якої артикль, поєднуючись із іменником, виражає універсальну понятійну категорію означеності / неозначеності [16]. Виявлено також

© Загородня Л. З. Текстотвірна функція англійського артикля як проблема перекладу

роль артикля у побудові зв'язного тексту, зокрема, вивчаються його анафоричні та катафоричні функції у тексті [1]. Порівняльно-типологічний аналіз дозволяє розглядати артикль виключно як засіб вираження означеності / неозначеності референта [5, 138–140].

Опираючись на студії з лінгвістики та контрастивного мовознавства, теорія перекладу пропонує різні способи передавання артиклевих значень у цільовому тексті. Вибір перекладацького прийому залежить від того, який із зазначених вище аспектів враховується при перекладі. Відсутність єдиної думки та спеціального дослідження щодо тих функцій артикля, які слід відтворити у перекладі, а також практичні завдання, пов'язані передусім із правильним вибором перекладацького прийому, і зумовили **актуальність** теми пропонованого дослідження.

Мета статті – виявити функції та значення англійського артикля, які необхідно передати в англо-українському та англо-російському перекладах засобами цільових мов.

Реалізація поставленої мети передбачає аналіз наявних теоретичних підходів до передачі функцій англійського артикля в українських та російських перекладах літературно-художніх творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами В. Н. Комісарова, мови різняться не стільки тим, що в них можна виразити, скільки тим, що в них неможливо не виразити [11, 54]. Впроваджуючи будь-яку іменникову групу у висловлювання, мовець фіксує за допомогою одного з артиклів спрямованість своєї мовленнєвої діяльності щодо цього референту, тобто вказує на його означеність / неозначеність або неозначеність у тому розумінні, що предмет можна уявити як деяку узагальнену сутність, позбавлену будь-яких конкретних обрисів та меж [16]. З огляду на це, теорія перекладу, насамперед, враховує дослідження теорії дейксису під час пошуку прийомів передачі артиклевих значень.

Як відомо, в безартиклевих мовах не існує спеціального граматичного засобу вираження категорії означеності / неозначеності. Хоча певні граматичні засоби (для прикладу, протиставлення родового та знахідного відмінків; числова форма іменника [4, 243–244]) можуть вказувати на ступінь обізнаності комунікантів про певний референт, вони не розглядаються деякими мовознавцями як категоріальні засоби вираження згаданої категорії, оскільки вказівка на означеність / неозначеність для цих граматичних засобів є другорядною. Основним лексико-граматичним засобом вираження згаданої категорії в українській та російській мовах є вказівні та неозначені займенники [3, 6]. Враховуючи те, що згадані детермінативи, як і артиклі, є елементами функціонально-семантичного поля означеності / неозначеності і вказують на ступінь обізнаності учасників комунікативної ситуації щодо певного предмету мовлення, низка мовознавців говорять про зближення українських та російських вказівних та неозначених займенників у своєму значенні до англійського артикля [7, 8; 5, 139].

Проте між згаданими частинами мови існують функціональні відмінності, що у багатьох випадках перешкоджають їм бути відповідниками перекладу. Для прикладу, неозначений артикль, на відміну від неозначеного займенника, не виокремлює об'єкт із низки йому подібних, не підкреслює його особливості, а зараховує його до певного класу. Тому іменникова група "*a pencil*" (олівець) при перекладі запитання-прохання "*Can you give me a pencil, please?*" у ситуації, коли на столі лежить коробка цілковито однакових олівців, у цільових мовах оформляється нульовим детермінативом, а не займенником «*будь-який*», оскільки вживання неозначеного займенника вказуватиме на можливість вибору між великим, маленьким, синім, червоним тощо олівцями, тобто на відмінність між згаданими предметами, їхню особливість [12, 346].

На відміну від неозначеного артикля, окрім базової (первинної) функції, пов'язаної із вказівкою на референтний статус предмета, неозначені займенники української та російської мов можуть виступати виразниками суб'єктивно-прагматичної неозначеності, виражаючи додаткові (некванторні, конотативно-емоційні, оцінно-модальні) значення [7, 8; 12, 126]. Тому заміна неозначеного артикля на неозначений займенник при перекладі може надати цільовому повідомленню додаткового конотативного значення, відсутнього у вихідному висловлюванні.

Для прикладу, введення займенників «якийсь» або «який-небудь» у нижченаведеному англо-українському перекладі надає іменниковій групі “a present” (подарунок) оцінно-модального значення «хоч який-небудь, незначний; такий, що не заслуговує уваги»; а згідно тексту оригіналу це повинен бути особливий подарунок, на який у головної героїні оповідання О. Генрі «Дари волхвів» бракувало коштів: “*Tomorrow would be Christmas Day, and she had only \$1.87 with which to buy Jim a present*” (21, 1) – «*Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джімові!*» (20, 5). Таким чином, використання нульового детермінативу під час передачі артикльового значення є найкращим перекладацьким рішенням у цьому випадку.

Використання нульового детермінативу при передачі функцій артикля розглядається перекладознавцями як певна втрата у змісті повідомлення. Проте, як наголошує В. Н. Комісаров, відсутність вказівки на обізнаність співрозмовників про особу та необізнаність про предмет мовлення у російському перекладі «*Студент читає книгу*» англійського речення “*The student is reading a book*” не заважає перекладу виконувати функцію міжмовного засобу спілкування; і такий переклад вважається правильним та не потребує покращень [11, 119].

Підсумовуючи вищесказане, можемо припустити, що дійсна функція артикля як показника означеності / неозначеності референта у мовленні як така не потребує відтворення у цільовому тексті, оскільки мовна картина світу носіїв безартикльових української та російської мов не вважає за доцільне фіксувати означеність / неозначеність кожного референта, що бере участь у комунікативному акті, за допомогою певних лінгвістичних засобів. У більшості випадків актуалізація іменникової групи як означеної чи неозначеної досягається за допомогою її включення у контекст. Крім того, низка лінгвістів розглядає категорію означеності / неозначеності як текстову, яка обслуговує не речення-конструкт, а речення-висловлювання або текст [3, 7]. Сказане зумовлює необхідність подальшого дослідження та виявлення артикльових функцій, які повинні бути відтворені в українському та російському перекладах, і які, зокрема, передаються у цільовому тексті за допомогою займенників та інших лексичних одиниць.

Відшуковуючи способи відтворення артикльових функцій у цільових текстах перекладачі звертаються до теорії актуального членування висловлювання. З комунікативної позиції артикль розглядається як один із показників нового/даного у висловлюванні. Тому способи відтворення артикльових функцій у цільовому тексті досліджуються й у межах комунікативного синтаксису. Зокрема, перекладознавці вказують на можливість передачі артикльових значень у цільовому тексті за допомогою синтаксичних трансформацій вихідного речення, зумовлених збереженням компонентів актуального членування [2, 28].

Проте зазначений прийом можливий лише при перекладі висловлювань із так званими «тематичними» дієсловами у функції присудка [17, 58]. «Тематичну» групу складають дієслова з широким смисловим об’ємом і малим семантичним навантаженням [17, 72–73]. Це, зокрема, дієслова, що позначають наявність, існування, статичне розміщення предмета у просторі, а також процесуальні дієслова, які у препозиції до підмета, набувають буттєвого значення. Семантика «тематичних» дієслів-присудків дозволяє здійснювати переклад англійських речень за допомогою буттєвих речень та речень характеристичності, які в українському та російському перекладах сприймаються читачем як стилістично нейтральні.

Англійська іменникова група, що виконує синтаксичну функцію підмета у таких реченнях, може становити тематичний елемент диреми, якщо вона оформлена неозначеним артиклем, і тематичний – якщо означеним. На противагу англійській мові, в українських та російських реченнях характеристичності іменник-підмет, що знаходиться у препозиції до присудка, складає тему повідомлення, а у буттєвих реченнях постпозиційний підмет разом із препозиційним присудком утворюють так звану «комплексну рему» [10, 262]. Саме тому англійське речення із регресивним порядком розташування елементів актуального членування “*A man entered the room*” перекладається за допомогою буттєвого речення: «*У кімнату увійшов чоловік*»; а при перекла-

ді речення "*The man entered the room*" рекомендують використовувати речення характеристики: «Чоловік увійшов у кімнату».

Проте в англо-українських та англо-російських перекладах художніх текстів можна простежити випадки, коли комунікативна структура вихідного висловлювання не відтворена у цільовому тексті, що зумовлюється стилістичними чинниками, наприклад, бажанням перекладача урізноманітнити синтаксичні структури речень у цільовому тексті або уникнути громіздкості, інтонаційної неритмічності, що може виникнути внаслідок використання одного з типів речень [18, 147]. Наприклад, під час перекладу англійського висловлювання "*A group of boarders were seated on the high stoop upon round, flat mats like German pancakes*" (21, 10) українською мовою за допомогою буттєвого речення – *На високому танку на круглих та плоских матах, схожих на млинці, сиділа купка пожильців* – порушується акцентна і синтаксична рівновага, оскільки за поширеною («обтяженою») темою йде коротка («легка») рема. У зв'язку з цим, українські та російські перекладачі надали перевагу реченням характеристики: «*Купка пожильців сиділа на високому танку на круглих та плоских матах, схожих на млинці*» (20, 10) // «*Кучка жильцов сидела на высоком крыльце, на круглых и плоских матах, похожих на блинчики*» (19, 15).

Розміщення рематичного елемента англійського речення на позицію теми при перекладі може зумовлюватися конструктивною організацією тексту, зокрема, такою його властивістю як членованість. Членування тексту на елементи зумовлено особливостями людини передавати й сприймати інформацію. Сюжет тексту легше сприйняти, якщо у ньому виокремленні мінісюжети, а речення, що їх описують, графічно згруповані в окремі абзаци [8, 57]. Логічно побудоване мовлення у межах кожного мінісюжету характеризується відносною щільністю синтагматичних зв'язків і односторонньою спрямованістю синтагматичної залежності, яка проявляється у тому, що кожне наступне речення будується на базі попереднього. Іншими словами, темою наступних висловлювань стають елементи множин попереднього контексту. У випадку зміни сюжету простежується послаблення синтагматичних зв'язків та порушення одностороннього характеру синтагматичної залежності. У таких випадках тема наступного висловлювання визначається уже не попереднім, а наступним контекстом. Тому повідомлення про референта, що не належить до елементів множин, які описувалися у попередньому контексті, вказує на те, що попередній мінісюжет завершений, і вводиться нова тема (новий сюжет) [15, 621]. Наприклад, у поданому нижче контексті комунікативна структура висловлювання "*A dead leaf fell in Soapy's lap*" не збережена у цільовому тексті: «**Пожовклий лист** упав на коліна *Coni*». Перебування рематичної іменникової групи "*a dead leaf*" на позиції теми у цільовому повідомленні при наявності уже відомих об'єктів надає новому референту відтінок значущості і сигналізує про початок нового мінісюжету, який також графічно виокремлюється в окремий абзаци:

"On his bench in Madison Square Soapy moved uneasily. When wild geese honk high of nights, and when women without sealskin coats grow kind to their husbands, and when Soapy moves uneasily on his bench in the park, you may know that winter is near at hand.

A dead leaf fell in Soapy's lap. That was Jack Frost's card. Jack is kind to the regular denizens of Madison Square..." (21, 32).

Переклад укр. мовою: «*Coni стурбовано засовався на своїй лаві у Медисон-сквері. Коли дикі гуси кричать, летячи по ночах високо в небі, коли жінки, які не мають котикових манто, стають привітніші до своїх чоловіків, коли Coni починає стурбовано соватися на своїй лаві у парку, це означає, що зима не за горами.*

Пожовклий лист упав на коліна *Coni*. То була візитна картка Діда Мороза. Він добрий до постійних мешканців Медисон-скверу...» (20, 28).

Отже, синтаксична компенсація комунікативної функції артикля як ремоідентифікатора у перекладі простежується не завжди, оскільки комунікативна структура вихідного повідомлення у цільовому художньому тексті визначається, насамперед, конструктивними властивостями (категоріями) тексту – членованістю або зв'язністю.

Досліджуючи перекладацькі прийоми, слід мати на увазі, що перекладач зазвичай має справу не з окремими висловлюваннями, а з текстом чи дискурсом, комунікативний потенціал якого набагато більший, ніж сукупний зміст речень чи повідомлень, що його складають. Завдання перекладача – створити комунікативно-рівноцінний вихідному тексту текст цільовою мовою. Для цього він сприймає цілісність оригінального тексту і відтворює її у тексті перекладу [11, 59]. Відповідно, використання будь-яких перекладацьких трансформацій спрямовано на те, щоб адекватно передати зв'язність та цілісність вихідного тексту у перекладі. Оскільки артикль відіграє значну роль у побудові зв'язного тексту, то, на наш погляд, саме відтворення його текстотвірних функцій змушує перекладача вдаватися до синтаксичних трансформацій та вводити відповідні лексичні одиниці у цільовий текст.

Завдання артикля як текстотвірного елементу полягає у здійсненні граматичного аспекту референції. Іншими словами, виконуючи дейктичну, анафоричну чи катафоричну функції, він допомагає читачу «відстежити» референт у контексті [13, 85]. Завдання перекладача полягає у тому, щоб, «віднайшовши» за допомогою артикля у вербальному тексті необхідний референт, відшукати у цільовій мові ті способи вираження референції, які допоможуть читачу тексту перекладу «відстежити» той самий референт у цільовому тексті. Зазвичай, таким референційним механізмом в українській та російській мовах є нульовий детермінатив, тобто актуалізація іменникової групи досягається лише її включенням у склад речення. Проте, якщо референційних можливостей нульового актуалізатора недостатньо, коли він не в змозі максимально конкретно представити референт у цільовому тексті, то перекладач використовує інші засоби референції – лексичні одиниці (зокрема, неозначені та вказівні займенники) та синтаксичні трансформації.

Неспроможність читача «відстежити» необхідний референт у цільовому тексті, що зумовлено неправильним вибором засобів граматичної референції при перекладі, є причиною створення референційного конфлікту. Введений А. О. Кібриком [9, 129] термін «референційний конфлікт» позначає мовну ситуацію референційної неоднозначності, яка передбачає наявність щонайменше двох референтів, які претендують на актуалізацію. Враховуючи особливість нашого дослідження, у зазначеній дефініції варто було б врахувати і випадки відсутності у контексті референта, що міг би претендувати на актуалізацію у цільовому тексті. Зауважимо, що, опираючись на праці лінгвістів, термін «референт» використовується нами для позначення конкретного чи абстрактного об'єкту реальної чи вигаданої дійсності, актуалізованого у тексті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З перекладознавчої позиції основною функцією артикля вважаємо текстотвірну. Підбір лінгвістичних засобів при передачі артикля як засобу когезії здійснюється у випадку, якщо нульовий детермінатив не сприяє реалізації когерентної структури вихідного тексту при перекладі. Способи відтворення дейктичної, анафоричної та катафоричної функцій артикля як основних механізмів граматичного аспекту референції, що забезпечують текстову зв'язність, в англо-українському та англо-російському перекладах становлять перспективу нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Е. В. Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля (на материале английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. В. Барабаш. – М., 1982. – 24 с.
2. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский. Часть 1. : [учеб. пособ.] / Евгений Васильевич Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
3. Бровкина И. В. Единицы неопределенной семантики в прозе А. Платонова: функциональный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ирина Васильевна Бровкина. – Самара, 2009. – 24 с.
4. Гладров В. Семантика и выражение определенности / неопределенности // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность / В. Гладров. – СПб. : Наука, 1992. – С. 232–266.

5. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: [учеб. пособ.] / Валерий Владимирович Гуревич. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 168 с.
6. Долгина Е. А. Артиклевые формы имени существительного в когнитивно-грамматической категоризации современного английского языка: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Екатерина Андреевна Долгина. – М. , 2010. – 56 с.
7. Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ірина Володимирівна Дудко. – К. , 2002. – 24 с.
8. Земская Ю. Н. Теория текста: [учеб. пособ.] / Ю. Н. Земская, И. Ю. Качесова, Л. М. Комиссарова, Н. В. Панченко, А. А. Чувакин. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 132 с.
9. Кибрик А. А. Механизмы устранения референциального конфликта // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / Андрей Александрович Кибрик. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – С. 128 – 145.
10. Ковтунова И. И. Структура художественного текста и новая информация // Синтаксис текста / Ирина Ильинична Ковтунова. – М. : Наука, 1979. – С. 262–275.
11. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: [учеб. пособ.]; 2-е изд., испр.] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.
12. Николаева Т. М. От звука к тексту // Язык. Семиотика. Культура / Татьяна Михайловна Николаева. – М. : Языки славянской культуры, 2000. – 680 с.
13. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений / Елена Викторовна Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
14. Раевская Н. Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка / Наталия Николаевна Раевская. – К. : Изд-во Киевского гос. ун-та, 1973. – 144 с.
15. Селиверстова О. Н. Труды по семантике // *Studia philologica* / Ольга Николаевна Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
16. Тымчук Е. В. Общее и отдельное в артиклевой системе английского языка: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Елена Викторовна Тымчук. – М. , 2006. – 50 с.
17. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Леонора Александровна Черняховская – М. : Междунар. отношения, 1976. – 264 с.
18. Шевякова В. Е. Современный английский язык // Порядок слов, актуальное членение, интонация / Валентина Ефимовна Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 382 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Генри О. Дары волхвов: [рассказы] / Генри О.; [пер. с англ.]. – М. : Астрель, 2012. – 480 с.
20. Генрі О. Останній листок: [оповідання] / Генрі О.; [пер. з англ.]. – К. : Молодь, 1983. – 224 с.
21. Henry, O. 100 Selected Stories: [оповідання] / Henry, O. – Chatham: Wordsworth Edition Limited, 1995. – 740 p. – (Першотвір).